

Zrinjka Peruško, Dina Vozab i Antonija Čuvalo: *Comparing Post-Socialist Media Systems, The Case of Southeast Europe*, Routledge, New York–Abingdon, Oxon, 2022 (online first 2021) str. 320 ISBN 9780367552923

Knjiga *Comparing Post-Socialist Media Systems: The Case of Southeast Europe* donosi inovativni longitudinalni pristup istraživanju te osigurava novi teorijski okvir za komparativnu analizu postsocijalističkih medijskih sustava. Polazeći od metode historijskog institucionalizma (*historical institutionalism*) i uvodeći pojam ključne prekretnice (*critical juncture*) autorice su nastojale objasniti sličnosti i razlike medijskih sustava u istočnoj Europi. Jedan od motiva za pisanje bio je ponuditi i odgovor na pitanje s kojim su se često susretale u dosadašnjem proučavanju ove tematike - kojem modelu medijskih sustava pripada njihova zemlja, navodi se u *predgovoru* koji potpisuje Paolo Mancini. Zajednička iskustva europskih zemalja smještenih na istoku Europe i naslijeđe komunističkih režima ono je što ih povezuje te omogućuje određene usporedbe. Ne smije se zaboraviti ni stereotipno pro-

matranje istočne Europe kroz prizmu Drugih i Drugačijih s obzirom na ekonomski, povijesni i politički karakter, a upravo je zadaća ovoga djela ponuditi odgovore na pitanja koje su prethodne analize zanemarile. Dva su temeljna pitanja: koji je model primjenjiv na istočnu Europu te je li zaista moguće koristiti predložene dimenzije u stvarnosti? Ideja za knjigu nastala je još 2011. godine u sklopu projekta analize hrvatskog medijskog sustava prema UNESCO-vim indikatorima, otkrivaju autorice u uvodnoj riječi, što je zapravo bio logičan slijed brojnih godišnjih nacionalnih izvješća o stanju hrvatskog medijskog sustava. Pojedini dijelovi knjige objavljeni su već ranije kod uglednih izdavačkih kuća, koje su autoricama dopustile ponovnu objavu u ovom jedinstvenom izdanju, a one nisu zaboravile zahvaliti svim dionicima (kolegama iz akademske zajednice u regionalnim i međunarodnim okvirima

ma, studentima i novinarima) koji su dali svoj doprinos u realizaciji ovog velikog projekta.

Knjiga je sadržajno podijeljena u šest poglavlja na 320 stranica. U prvom poglavlju *Introduction* autorice opisuju kako se pad socijalizma odrazio na promjene unutar medijskih sustava, kao i na profesionalne novinarske standarde. Fokus istraživanja premješta se s postsocijalističke tranzicije na razumijevanje različitosti unutar medijskih sustava, no odgovor na to pitanje ni danas nije jednoznačan. Razlozi tomu su pretjerano generalizirane vezano za socijalističko naslijeđe, usmjerenost isključivo na medijske reforme u post-socijalističkom društvu, kao i na pitanje medijskog razvoja (usp. 2022, 2). Kako usporediti post-komunističke medijske sustave s onima u zapadnoj Europi te tvore li oni neki novi model ili je moguće svrstati ih u postojeće tipologije? pitaju se autorice, upozoravajući kako je većina medijskih sustava zemalja središnje i istočne Europe promatrana isključivo kroz nacionalnu prizmu i nacionalne studije. Prvo poglavlje donosi tri pristupa u proučavanju medijskih sustava zemalja središnje i istočne Europe: 1) dominantni (postsocijalistički, tranzicijski, mješoviti i hibridni medijski sustav), 2) empirijske studije koje medijske sustave promatraju u kulturalnom kontekstu i 3) međunarodne komparativne studije temeljene na statističkim

analizama (klaster analize, multidimenzionalno skaliranje, višestruka regresija) (usp. 2022, 4,5). Operacionalizacija modela medijskih sustava Hallina i Mancinija iz 2004. godine koje su Peruško i suradnice provele 2013. godine pokazala je nedovoljnu razliku između demokratskih i autoritarnih režima, a kasnije studije i potrebu za premještanjem fokusa istraživanja s medijskih sustava u užem kontekstu na medijsku kulturu u širem kontekstu. Objasnjavajući utjecaj socijalizma na medijske sustave, autorice ističu kako nema jedinstvenog post-socijalističkog modela među analiziranim zemljama, ponajviše zbog drugačijeg povijesnog konteksta, obilježja društvenog i političkog sustava, što je nerijetko bilo zanemareno u prethodnim analizama. Knjiga donosi analizu šest zemalja koje su nekada bile dio Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), te imale isti državni socijalistički sustav, ali je njihov razvojni put bio drugačiji (usp. 2022, 8).

Explaining the transformations of post-socialist media systems naziv je drugog poglavlja koje donosi pregled medijskih i društvenih promjena te prijedloge promjena za longitudinalnu analizu medijskih sustava. Promjene u komunikacijskim istraživanjima predstavljaju logičnu posljedicu promjena u društveno-političkim okolnostima, što je u fokusu mnogih prethodnih studija, upozoravaju autorice,

dodajući kako je primarni cilj istih bio isključivo identificiranje trendova (usp. 2022, 15). Polazeći od brojnih društvenih teorija (modernizacije s jedne strane, te funkcionalizma i strukturalizma s druge strane) autorice objašnjavaju mehanizam promjena unutar medijskih sustava. Ključno je pitanje pri tome percipira li se promjena kao linearni slijed događaja ili kao ishod disrupcije? (usp. 2022, 15). Poglavlje analizira i ulogu kulture u društvenim promjenama, kao i problem određenja periodizacije. Ključne prekretnice (*critical juncture*) vezane su uz određeni vremenski okvir unutar kojega dolazi do propitivanja postojećih strukturalnih uvjeta, praksi i odnosa moći (usp. 2022, 23). Prvu ključnu prekretnicu predstavlja modernizacija koja se promatra kroz osiguravanje uvjeta za razvoj masovnih medija u istočnoj i zapadnoj Europi. Šest zemalja jugoistočne Europe koje su predmetom ove analize (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija) nalaze se na periferiji Europe, što je produjilo njihov medijski razvoj do druge ključne prekretnice – pojave socijalizma kao dominantnog političkog i ekonomskog sustava. Pad Berlinskog zida 1989. označio je početak treće ključne prekretnice i razvoja postsocijalističkih demokracija. Riječ je o razdoblju koje koincidira s razvojem interneta i višekanalnom produkcijom, te rastućim utjecajem digitali-

zacije. Poglavlje objašnjava i istraživački pristup temeljen na fsQCA metodi (kvalitativnoj komparativnoj metodi) korištenoj u ranijim radovima vezanima za tematiku medijskih sustava i političku komunikaciju.

Treće poglavlje *Prelude to modernity* mapira sličnosti i razlike u procesima modernizacije na političkom, ekonomskom i kulturalnom polju. Veliki vremenski okvir analiziran je kroz dva perioda: a) kasni srednji vijek – rana moderna koja su obilježila dva carstva (habsburško i otomansko) te b) moderni period od sredine 19. stoljeća obilježen industrijalizacijom i političkim pluralizmom. Analiza je započeta navođenjem razlika na medijskom tržištu, kao i dimenzijama unutar medijskih sustava, a sve kako bi se razumjele promjene u povijesnom kontekstu, kao i simbolička uloga transformacije (usp. 2022, 41). Tako transformacije političkog polja opisuju povijesne okolnosti u dvama navedenim carstvima, a analizira se uloga Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije u kontekstu političke moći. Nadalje, transformacije u ekonomskom polju analiziraju učinke modernizacije na ekonomski razvoj unutar spomenutih carstava, kao i odjeke kapitalizma. Konačno, transformacije kulturalnog polja usmjerene su na opis evolucije odnosa između države i medija, te na brzinu razvoja medijskog tržišta u šest navedenih analiziranih zemalja.

Media systems in socialist modernity četvrto je poglavlje koje polazi od sljedeće ključne prekretnice u cijeloj Europi – Drugog svjetskog rata i uvođenja socijalizma. Ciljevi su poglavlja dati odgovor na pitanje kako su medijski sustavi oblikovani tijekom socijalizma te koje su zajedničke dimenzije medijskih sustava koje se pripisuju socijalističkom režimu (usp. 2022, 76). Analiza transformacija političkog i ekonomskog polja usmjerena je na prirodu socijalizma u tvorevini kao što je SFRJ, te učincima samoupravljačkog socijalizma na ekonomska kretanja. Dva su skupa događaja koji su utjecali na političke elite, ali i javnu sferu u Jugoslaviji, a) reforme započete u Hrvatskoj i Srbiji 1960-ih i b) diverzifikacija javne sfere tijekom 1980-ih (usp. 2022, 23). Analizira se utjecaj nekoliko ključnih događaja: ekonomske krize 1960-ih, Titove smrti 1980-te i početka kraja jugoslavenskog projekta, kao i referendumima o neovisnosti početkom 1990-ih te procesu stvaranja novih demokracija. Istodobno, transformacije unutar kulturalnog polja istražuju ulogu socijalističkih vrijednosti i njihov doprinos u stvaranju socijalističke kulture, te propituju njihovu koegzistenciju sa zapadnjačkim vrijednostima. Poglavlje donosi prikaz raznih studija koje objašnjavaju razliku između razvijenih i nerazvijenih zemalja Jugoslavije te pomak od materijalističkih ka postmaterijali-

stičkim vrijednostima kao temelju za razvoj alternativne, popularne kulture (usp. 2022, 89). Autorice analiziraju nekoliko perioda tipičnih za različite normativne uloge medija, kao i promjene u zakonodavnom okviru: 1) administrativni period (1945-1952), 2) samoupravljanje socijalističkim medijskim tržištem (1950-1960), 3) zreli period dekadentnog socijalizma (1970-1980) (usp. 2022, 90-96).

Peto poglavlje *Toward democracy: Post-socialist media systems in digital modernity* problematizira raspad multinacionalnih državnih tvorevina i stvaranje neovisnih republika početkom 1990-ih, kao i izgradnju institucija. Promjene u političkom polju promatrane su kroz dva pristupa: pristup komparativnih političkih znanosti i fokus na specifične slučajeve i geografska područja (usp. 2022, 132, 133). Ekonomska transformacija označila je povratak ka tržišnoj ekonomiji, što je otvorilo put ka privatizaciji medija. Istodobno, transformacije unutar kulturalnog polja promatraju se u kontekstu vladajućih vrijednosti. Poglavlje donosi pregled medijskih politika u šest analiziranih zemalja vezano za sljedeće indikatore: sloboda izražavanja i njezina ograničenja, regulacija televizijskog tržišta, politika medijskog pluralizma, digitalna medijska politika, upravljanje javnim medijskim servisom (usp. 2022, 157 – 166). Analiza je utvrdila kako politički paralelizam

nema obilježja tipičnog tradicionalnog tiskovno-stranačkog paralelizma, već je riječ o asimetričnom pluralizmu, prisutnom i primjerice danas u SAD-u (usp. 2022, 170).

Why the media systems are the way they are složeno je pitanje, ujedno i naslov posljednjeg šestog poglavlja knjige, na koje nijedna studija do sada nije dala jednoznačan odgovor. Pokušaj približavanja tome osiguran je kroz istraživački dio rada koji analizira uzroke promjena medijskih sustava u kombinaciji s pregledom medijskog razvoja i deskripcijom transformacija. Kalibriranje uvjeta unutar medijskih sustava omogućilo je istraživanje bivših socijalističkih zemalja koje su nekoć bile dio jedne višenacionalne tvorevine na način da su identificirani novi uvjeti (uzroci) koji čine razliku između medijskih sustava razvijenih u trećem valu demokracije u jugoistočnoj Europi (usp. 2022, 193). U kvalitativnoj analizi korišten je javno dostupan fsQCA softver, a primijenjena je kombinacija dvostupanjske analize, makro uvjeta i kontekstualnih uvjeta (usp. 2022, 195). Autorice priznaju kako su se suočavale s brojnim izazovima: od potrebe kreiranja istraživačke nove matrice do šest promatranih zemalja u tri različite vremenske točke. S druge strane, opis prostorno-vremenskih transformacija sustava i koncepata koji ih opisuju, rezultirao je i dodavanjem novih dimenzija unutar svakoga

od triju polja: političkog, socio-ekonomskog i kulturnog identificirajući daljnja područja istraživanja (usp. 2022, 222 – 240). Poseban metodološki prilog, kao i kazalo pojmova na kraju knjige služe čitateljima u lakšem praćenju istraživačkih koncepata, terminologije i snalaženju unutar pojedinih poglavlja.

Knjiga Zrinjke Peruško i suradnica kapitalno je djelo koje sintetizira višegodišnje bavljenje proučavanjem medijskih sustava autorica u različitim kontekstima: politološkom, sociološkom, ekonomskom i kulturološkom. Povezivanje brojnih teorija u jedinstven multidisciplinarni koncept i njihova empirijska provjera najveća su snaga ovoga djela. Iako iscrpno i sveobuhvatno ono i dalje ostavlja prostora za buduća istraživanja te povezivanje stručnjaka iz različitih znanstvenih disciplina u proučavanju ove kompleksne tematike. Riječ je o naslovu koje će nesumnjivo pronaći svoje mjesto kao obavezna ili dopunska literatura i kao takvo biti korisno studentima novinarstva, komunikologije, medija, politologije, povijesti i sociologije, akademskoj zajednici, kao i svekolikoj javnosti zainteresiranoj za razumijevanje šireg konteksta medijskog djelovanja.

Tanja Grmuša

Marta Perez-Escolar i Jose Manuel Noguera-Vivo (ed.) *Hate Speech and Polarization in Participatory Society*, Routledge, London and New York, 2022. pp. 279, ISBN 9781003109891

Urednička knjiga *Hate Speech and Polarization in the Participatory Society* okupila je znanstvenike i stručnjake iz različitih područja, poput novinarstva, politologije, komunikologije i sociologije, kako bi dali sveobuhvatan pregled uloge komunikacije u stvaranju govora mržnje i polarizacije u internetskoj javnoj sferi, ali i u stvarnome životu. Autori u svojim radovima, koji su podijeljeni u tri dijela i 16 poglavlja, promišljaju o značenjima, implikacijama, kontekstu i utjecajima ekstremnih oblika govora na zatvorene zajednice u medijskom okolišu, kako bi pokušali razumijeti i prevladati rizike koji proizlaze iz pogrešnih definiranja tog komunikacijskog fenomena. Različite studije slučajeva prikazane u knjizi daju uvid u prakse međunarodnih medijskih kuća, televizijskih serija i društvenih medija, sugerirajući akademski okrvir za proučavanje tog fenomena. José Manuel Noguera-Vivo i Marta Pérez-Escolar u uvodnom dijelu dijagnosticiraju

političku slabost u rješavanju pitanja govora mržnje u temeljnim institucijama poput obitelji, škola, sveučilišta, koji se prelijeva i na medije u participativnom društvu. Autori tvrde da je danas mržnja dio kulture, a time i jedan ključni dio fine umjetnosti koja trijumfira u serijama, filmovima i romanima te je shodno tome i suvremena politika evoluirala u spektakl, čiji je mržnja bitni sastojak.

Knjiga je podijeljena na tri cjeline. U prvoj cjelini, nazvanoj *Contextualizing the Participatory Society: Metaphors for Polarization and Hate Speech*, perspektiva autora je najšira jer se bave širokim aspektima participativnog društva. Poglavlja u ovom dijelu obuhvaćaju različite pristupe složenim vezama u participativnom društvu, te veze između ideološke polarizacije, dezinformacija i govora mržnje. Postavljanjem svojih analize u političkom kontekstu Španjolske, Marta Pérez-Escolar i José Manuel Noguera-Vivo procjenjuju u prvom poglavlju neke od najpopu-

larnijih lažnih izjava španjolskih političkih čelnika. Autori zaključuju da lažne vijesti potkopavaju diverzifikaciju mišljenja, jer građani percipiraju samo okvir stvarnosti koji je iskrivljen i dijeli ljude u više polariziranih skupina. U sljedećem poglavlju, Axel Bruns kritički tvrdi da ‘eho komore’ i ‘filter mjehurići’ uglavnom predstavljaju neutemeljenu moralnu paniku koji predstavlja zgodno tehnološko žrtveno janje za mnogo kritičniji, temeljno ljudski problem, a to je rastuća društvena i politička polarizacija. Liriam Sponholz daje taksonomiju govora mržnje u digitalnim razgovorima, odnosno prikaz kako se govor mržnje manifestira u razgovorima na internetu. Njezini nalazi sugeriraju da različiti podskupovi govora mržnje ugrađeni u različite digitalne objekte također imaju različite posljedice na deliberativne procese.

Drugi dio knjige uključuje studije provedene iz perspektive političke polarizacije. Poglavlja u ovom odjeljku razmatraju probleme i sukobe između političkih ciljeva, donošenja odluka i političke fragmentacije s jedne strane i društvenih posljedica s druge strane. U petom poglavlju, Allen Munoriyarwa ispituje kakav se diskurs pojavio iz hashtaga #Penny Sparrow i #VickyMomborg, a oba se odnose na dva rasistička incidenta koja su važne društvene teme 2016. i 2017. Autor zaključuje da je takozvana Twittersfera pojačala rasne napetosti

i dovela do eskalacije u Južnoj Africi nakon apartheida. Laura Cortés-Selva i Susana Martínez-Guillem usredotočuju se na pokret Maid i osvrću se na mizoginistički i antifeministički sadržaj prisutan u fiktivnoj Republici Gilead. U tu svrhu autori analiziraju kup audiovizualnih kodova prikazanih kroz mizanscenu, uspoređujući ih s onima koje su aktivistice stekle u stvarnom svijetu. the autori zaključuju da Atwoodova poruka upozorenja potiče žene na otpor i borbu protiv ekstremnog ponašanja i govora mržnje. Monika Brusenbauch Meislová istražuje koje su teme, diskurzivne strategije i jezična sredstva koristili britanski političari kako bi formirali kolektivni identiteta u procesu Brexita u Ujedinjenom Kraljevstvu. Juan Antonio Marín Albaladejo i João Figueira nude usporedbu političkog, medijskog i građanskog diskursa na Twitteru u dvije zemlje oberijskog poluotoka, u Španjolskoj i Portugalu. Rezultati istraživanja sugeriraju da iako je polarizacija i neprijateljski ton novinarskog diskursa niži u Španjolskoj, ideološko usklađivanje i visoka usredotočenost na određene stranke također se primjećuju u izvještajima portugalskih novinara. Bez obzira na razlike u novinarskim i političkim govorima, negativan ton i uvredljiv jezik ili poruke koje sadrže optužbe te promiču predrasude i netoleranciju pojavljuju se sa sličnom učestalošću u komentarima građana u obje

zemlje. Gülüm Şener, Hakan Yücel i Umur Yedikardeş razmatraju potencijal lijevog populizma za prevladavanje polarizacije stvorene autoritarnom populističkom politikom. U izrazito polariziranoj političkoj klimi, Ekrem İmamoğlu, kandidat CHP-a, glavne oporbene stranke u Turskoj, pobijedio je na lokalnim izborima 2019. godine i postao gradonačelnik Istanbula porazivši vladajuću stranku AKP. Autori tvrde da je njegova izborna kampanja dala važne naznake o tome kako se boriti protiv autoritarne populističke politike i prevladati političku i društvenu polarizaciju. Ana I. Barragán-Romero i Maria Elena Villar promatraju dvojicu političara, Trampa (SAD) i Abascal (Španjolska), i govor mržnje kroz analizu njihovih službenih Twitter računa. Autori zaključuju da i Abascal i Trump koriste društvenim medijima kako bi promicali negativne osjećaje prema imigrantima. Gisella Meneguelli i Carme Ferré-Pavia proučavaju društveno-politički smjer koji je omogućio uspon Jaira Bolsonara u kontekstu političkog govora mržnje. Njihovi nalazi pokazuju vodeću ulogu tradicionalnih brazilskih medija u izgradnji društveno-diskurzivnog imaginarija koji je distribuirao govor mržnje kako bi se dodatno oslabile agitacije suprotnih stranaka.

Treći dio knjige bavi se pitanjima koja se odnose na prirodu govora mržnje. Poglavlja u ovom posljednjem

dijelu ispituju kako i u kojoj mjeri govor mržnje inspirira društvene, tradicionalne i društvene medija. Fokusirajući se na švedske ulične novine Situation Sthlm, Nico Carpentier, Vaia Doudaki, Ali İhsan Akbaş i Tianyi Wang pokazuju da strategije kojima se Sthlm suprotstavlja polarizaciji i stigmatizaciji. Ulične novine, publikacije koje distribuiraju i na skroman način koproduciraju beskućnici, suprotstavljaju se hegemonističkoj stigmi ponovnim humaniziranjem beskućnika. Alejandro Barranquero i Susana Morais istražuju složene narativne strategije dokumentarnog filma The Internet Warriors čiji je cilj razumijevanje motivacija i društvenih konteksta iza ljudi koji se svakodnevno identificiraju putem interneta i sudjeluju u komunikaciji s drugim korisnicima. Autori zaključuju da je govor mržnje na internetu dijalektički proces kojim se suočava žrtvu i nasilnika, te da žrtva također može postati raspirivač mržnje kada se osjećaju izazvanima i kada trebaju braniti svoje uvjerenje. Drugim riječima, raspirivači mržnje nisu amorfna masa trolova i lažnih identiteta, budući da mržnju također mogu proizvesti obični ljudi poput gledatelja. Nurcan Törenli i Zafer Kıyan istražuju u kojoj mjeri blizina pojedinaca vladajućoj stranci ili oporbi utječe na njihovu diskurs o sirijskim tražiteljima azila u visoko polariziranoj Turskoj. Korisnici Twittera bliski stranci s negativnim

stavom prema sirijskim tražiteljima azila stvorio je negativan diskurs, a oni bliski stranci s pozitivnim stavom stvorili su pozitivan diskurs. Törenli i Kiyani tvrde da napetost između tražitelja azila i autohtonog stanovništva u Turskoj nije novost, no ono što je novo je da se političari sve više hrane ovom napetošću između tražitelja azila i lokalnog stanovništva. Za željom da doprinesu novim znanjima o stereotipima i iskrivljenoj slici koju šire masovni mediji, Cristina Algaba, Beatriz Tomé-Alonso i Giulia Cimini analiziraju prikazivanje Muslimana u udarnom terminu TV serijala koji se emitira u Španjolskoj. Narativi koje su autori odabrali konstruirani su da ponude stereotipnu sliku muslimanskih likova. U tu svrhu Algaba, Tomé-Alonso i Cimini analiziraju dvije TV serije koje su imale poseban utjecaj kod španjolske publike: *El tiempo entre i El principe*. Njihovo istraživanje pokazuje da orijentalistička reprezentacija muslimanskih ‘drugih’ doprinosi diferencijaciji između njihovog prostora i španjolskog/zapadnog. U tom smislu, autori zaključuju da ovi kulturni artefakti pomažu u jačanju nacionalnih identiteta i isticanju zajedničkih osobina koje zemlje poput Španjolske kao ‘periferne’ zemlje iz južne europske regije, dijele s drugim državama članicama EU. Konačno, Alberto Monroy-Trujillo, Graciela Padilla-Castillo i Francisco Cabezuelo-Lorenzo tvrde da je govor mržnje

jedan od najvažnijih pošasti društva s kojima građani danas moraju živjeti, posebice u slučaju nogometa. Stoga u ovom poglavlju autori proučavaju nekoliko problema, poput teorije interneta, društvenih medija i govora mržnje uz longitudinalnu analizu bibliografije i podataka, zakonodavstva i primjera rečenica koje ilustriraju govor mržnje te fenomen govor mržnje na konkretnom primjeru Instagram računa Nogometnog kluba Seville.

Proučavanje govora mržnje i polarizacije u participativnom društvu trebalo bi imati cilj obnovu vrijednosti u javnom diskursu, na digitalnim forumima, ali kako pokazuju rezultati istraživanja objavljenih u ovoj knjizi i u ostalim sferama ljudskoga života, počevši od obitelji, škole, do kulturnih institucija i masovnih medija. **Ova knjiga, koja nudi toliko potrebne analize i teoretska znanja od velike koristi može biti studentima, medijskim profesionalcima, profesorima informacijsko-komunikacijskih znanosti, novinarima, sociolozima, politiolozima i djelatnicima u kulturnim industrijama.**

Tamara Kunić

Lee Artz: *Spectacle and Diversity. Transnational Media and Global Culture*, Routledge, New York–Abingdon, Oxon, 2022, 250 str. ISBN: 978-0-367-75419-8

U knjizi *Spectacle and Diversity. Transnational Media and Global Culture* (2022) L. Artz, profesor medijskih studija i voditelj Centra za globalne studije Sveučilišta Purdue Northwest u Indiani, donio je opsežnu analitičku i empirijsku studiju o načinu funkcioniranja te ekonomskom, društvenom i kulturnom utjecaju transnacionalne medijske industrije, napose industrije zabave. Takvo proučavanje, ističe Artz, iziskuje propitivanje podesnosti teorije kulturnog imperijalizma primjenjivane posljednjih 40-ak godina, jer su se dosadašnja nastojanja povezivanja kulturnog imperijalizma i globalizacijskih teorija pokazala neoperativnima na objema razinama, teorijskoj i praktičnoj. Držeći kako hibridizacija, transkulturalnost, glocalizacija i ostali srodni koncepti ne pridonose razumijevanju suvremene kulturne dominacije bez uključivanja transnacionalnog kapitalizma i novih odnosa moći i društvenih uloga koje on nameće, Artz se u svojoj knjizi, kritički sagledavajući transnacionalnu medijsku industriju kao svojevrsni spektakl varljive različitosti, bavi i time kakav

utjecaj ona ostvaruje na tržište rada, financije, distribuciju te konzumerističke navike.

U opsežnom uvodu, podsjećajući da pitanja realnosti, fantazije, apstraktnoga i konkretnoga utječu na razumijevanje kulture te različitog seta vrijednosti, Artz se osvrće na komercijalne *streaming* servise poput Netflix, HBO Max, Hulu i Apple, koji nudeći nove distribucijske strukture i prakse, restrukturiraju filmsku i televizijsku produkciju. U prvom poglavlju prikazuje ekonomski kontekst, transnacionalno kapitalističko doba, u kojem se razvija globalna industrija zabave, razlučujući pritom internacionalna, multinacionalna te transnacionalna obilježja poslovanja. Drugo poglavlje posvećeno je suodnosu kulturnoga imperijalizma i transnacionalnih medija, propitujući dosadašnje definicije kulture. U trećem poglavlju prikazuju se mediji u Indiji od neoliberalnog zaokreta početkom 1990-ih naovamo, ali i ostale transnacionalne korporacije (osiguravateljske, farmaceutske, telekomunikacijske i dr.), te se analiziraju najgledanije televizijske

ske emisije, potom i filmska industrija, koja je s više od 1500 filmova godišnje vodeća u svijetu, a posebna pozornost posvećuje se akcijskim filmovima kao najbrojnijoj skupini. Četvrto poglavlje usmjereno je na transnacionalne medije vezane uz Kinu, novinske, televizijske i filmske (Alibaba, Wanda Group, Legendary Pictures i dr.), analizirajući im također tematski sadržaj. Prema istom obrascu, Artz u petom poglavlju tematizira medije Latinske Amerike, napose brazilske i meksičke, izdvajajući telenovele kao transnacionalni žanr. U šestom poglavlju bavi se europskom transnacionalnom medijskom industrijom, obuhvaćajući među ostalim analizu televizijskih miniserija. Sedmo, zaključno poglavlje, osvrt je na kapitalistički pogon te privlačnost spektakla na kojima se temelji medijska industrija zabave, kao i na činjenicu da transnacionalni mediji, unatoč raznolikosti podneblja i jezika, nisu stvorili priliku za obogaćivanje participacije u kulturi. Iznova pokazujući kako je transnacionalno organizirano prema čijim ekonomskim i političkim interesima, Artz ondje, pozornost posvećujući rastućoj nigerijskoj filmskoj industriji (Nollywood), donedavno posve marginaliziranoj u medijskim istraživanjima, te korejskoj transnacionalnoj medijskoj industriji (videoigre, film, televizija, internetski servis), naposljetku ističe kako su transnacionalni mediji samo

jedna od više vrsta medija koji mogu proizvoditi vijesti i zabavu.

Valja dodati da su sva poglavlja ove vrijedne knjige popraćena mnogobrojnim referencama s pomoću kojih čitatelj ima uvid u sve važnije aspekte proučavanja suvremene medijske industrije, uključujući i Artzova autorska ili suautorska djela posvećena kulturnoj hegemoniji u SAD-u (2000) i globalnoj industriji zabave (2005). Proizašla iz višegodišnjeg bavljenja kulturološkim te ekonomskim aspektima suvremene medijske proizvodnje, knjiga *Spectacle and Diversity. Transnational Media and Global Culture* L. Artza nesumnjivo će biti korisna svima koji žele bolje razumjeti medije današnjice, posebice globalne trendove medijskih ekonomskih praksi.

Ljubica Josić